

Буторіна В.Б.,

к.е.н., старший викладач

кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ ТА ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. У статті проаналізовано тенденції діяльності підприємств туристичної сфери України та Хмельницької області. Розкрито значення туристичного потенціалу регіону для підвищення ефективності ведення бізнесу. Визначено аспекти розвитку туризму на регіональному рівні на прикладі Хмельницької області.

Ключові слова: туризм, підприємство, міжгалузевий комплекс, кадрове забезпечення, туристичний оператор, туристичний агент, екскурсійна діяльність, регіональна програма розвитку, турист, екскурсант.

Вступ та постановка проблеми. Зростання рівня міжнародної конкуренції та невизначеності, швидка зміна технологічних укладів, ризиків бізнес середовища, що в поєднанні з нестабільними тенденціями функціонування національної економіки зумовлюють необхідність здійснення оперативних дієвих заходів, спрямованих на ефективну мобілізацію та реалізацію потенціалу економічного розвитку країни. Одним із джерел цієї мобілізації в Україні є туризм. Оскільки, впливаючи на розвиток багатьох інших секторів діяльності, він є каталізатором розвитку цілого блоку галузей економіки, одним із найбільш потужних «генераторів» зростання національної економіки в умовах глобалізації бізнесу та інтеграції України в світовий економічний простір. Свідченням цьому є внесок туризму в економіку за напрямками: створення національного доходу, платіжний баланс, податкові надходження, зростання кількості робочих місць, регіональний розвиток.

Здобутки підприємств туристичного міжгалузевого комплексу знівелювано втягненням України у військовий конфлікт, тому потрібно шукати шляхи їх підтримки, спрямовувати їх діяльність на задоволення потреб за нової ринкової кон'юнктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан і перспективи розвитку туризму в Україні досліджують І. Криховецький, Т. Ткаченко, О. Костіна, В. Рачко. Праці О. Бабиревої, Л. Дяченко, М. Мальської, В. Кицяка присвячено аналізу діяльності суб'єктів туристичної діяльності. Ринок туристичних послуг перебуває в центрі досліджень О. Любіцевої та І. Школи. Кадрове забезпечення галузі з урахуванням міжнародного досвіду вивчає Н. Бунтова, В. Федорченко, Т. Дьорова, І. Зорін, Л. Сакун, Л. Кнодель.

Метою статті є визначення тенденцій діяльності підприємств туристичної сфери України та Хмельницької області.

Результати дослідження. Туризм у сучасному світі сприяє демократизації суспільства, підвищенню культурного рівня людей, поліпшенню здоров'я населення, здійснює внесок у соціально-економічний розвиток регіонів і країни в цілому. Він збільшує надходження фінансових ресурсів, зростанню попиту на товари і послуги, зокрема, на вироби місцевої промисловості. Галузь відіграє роль «багатоканального мультиплікатора», що проявляється в стимулюванні розвитку інших

сфер суспільного життя. Усі ці сфери працюють для створення високоякісного, доступного широким верствам населення та конкурентоздатного туристичного продукту [2, с. 9].

Туризм сприяє розширенню та диверсифікації (територіальної та асортиментної) сфери прикладання праці, а також забезпечує залучення інвестицій та збільшення доходності місцевих бюджетів, виступає засобом підтримки конкурентоспроможності територій, що сприяє збереженню поселенської мережі. Не можна забувати про збереження історичної та культурної спадщини, сприяння підвищенню іміджу території, зокрема, за рахунок її інфраструктурного облаштування, та поліпшенню на цій основі рівня життя місцевого населення.

Туристичні підприємства тяжіють до регіонів з найбільш багатим і багатограним туристичним потенціалом. З точки зору туристичного освоєння та використання, одним з них є Поділля, зокрема Хмельницька область. Цей регіон багатий історично-культурними пам'ятками, природно-кліматичними умовами, має вигідне географічне розташування. Хмельницька область багата історико-культурними пам'ятками загальнодержавного значення, найбільша кількість яких зосереджена у містах Кам'янець-Подільському, Старокостянтиніві, Меджибожі тощо.

Розвиток туристичної сфери регіону розпочався в радянський період, за якого вона була сформована відповідно до адміністративних планів розвитку без урахування рекреаційних особливостей. Туризм розвивався в першу чергу за рахунок державного фінансування. Щоб система могла нормально функціонувати, потрібно було створити мережу екскурсантських баз, екскурскомун. Вони мали організувати прийом і відправлення туристів, забезпечувати їх керівниками екскурсій, надавати проживання, харчування, туристське спорядження. Саме у 20–30-ті рр. ХХ ст. були створені основні структурні ланки сучасної туристичної системи: екскурсбюро, бази, станції.

Після закінчення Другої Світової війни поступово відроджується і туристична галузь; особливо швидко цей процес відбувався з початком «хрущовської відлиги». Тоді здійснилося становлення виїзного туризму. З 50-х рр. монополістами радянського туризму були: ВАГ «Інтурист», БММТ «Супутник» та ЦРТЕ ВЦРПС. З розпадом адміністративно-командної економіки, відповідно і туристична сфера зазнала впливу кризових явищ.

Основний туристичний потенціал Хмельниччини включає мальовничу природу (р. Дністер, Товтри, ліси та озера на півночі області), мінеральні води (Нафтуся, Миргородського типу та радонові води), історична й архітектурна спадщина (м. Кам'янець-Подільський, селище Меджибіж, с. Самчики) і санаторії для медичного лікування і відновлення здоров'я. Існує 269 природоохоронних зон і об'єктів: 39 заказників (включаючи 15 державного значення), 198 пам'яток природи (4 державного значення), ботанічний сад у м. Кам'янець-Подільський, 7 природних заповідників, 24 парки, яким присво-

ено статус пам'яток природи/паркового мистецтва (включаючи 8 державного значення) та одна пам'ятка ЮНЕСКО (дуга Струве, 3 з 4 елементів якої, наявних в Україні, знаходяться на території області). Найвизначніші туристичні місця області: Національний природний парк «Подільські Товтри», Національний історико-культурний заповідник «Кам'янець», державні історико-культурні заповідники «Товтри» і «Самчики». Також існують цікаві історичні об'єкти (в населених пунктах Сутківці, Антоніни, Губин, Ізяслав, Гриців, Зіньків, Старокостянтинів, Пилява, Жванчик, Саганів, Іванківці тощо), ряд санаторно-курортних закладів і центрів відновлення здоров'я на базі мінеральних вод [9].

Поєднання ландшафтних та історико-культурних ресурсів створює необхідні передумови для активізації розвитку підприємництва у сфері туризму. Крім цього Хмельниччина характеризується відносно невисокою концентрацією промисловості, порівняно сприятливою екологічною ситуацією і значним потенціалом рекреаційних ресурсів. Туристичний потенціал області активно просувається на ринок юридичними та фізичними особами, які є суб'єктами туристичної діяльності (див. рис. 1).

Динаміка кількості суб'єктів підприємницької діяльності в туризмі в Україні у довоєнний період була зростаючою, тоді як у Хмельницькій обл. за 2012–2013 рр. цей показник практично не змінювався. Тенденція двох останніх років і в кра-

їні і в області однаково невтішна. В Україні у 2015 р. кількість фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб серед загальної їх кількості в туризмі була майже однаковою (1785 і 1397 відповідно). Водночас, у Хмельницькій обл. у структурі підприємств переважали фізичні особи-підприємці: у 2015 р. їх удвічі більше, ніж юридичних (у 2011 р. – у 1,5 раза). Вказана тенденція свідчить про зацікавленість підприємницькою діяльністю в галузі туризму з боку місцевого населення.

Питома вага отриманих суб'єктами туристичної діяльності області доходів у сукупному показнику по Україні залишалася незначною у періоді 2011–2015 рр. – 0,18%. За наявного туристичного потенціалу така тенденція є тривожною.

Геополітичні та соціально-економічні зміни, розвиток інформаційних технологій суттєво вплинули на динаміку туристичного потоку в Хмельницькому регіоні (див. табл. 1), призвели до трансформування туристичної галузі з такої, що орієнтована на обслуговування організованих туристів, на багатогалузеву сферу діяльності, спрямовану на задоволення різноманітних потреб індивідуальних подорожуючих. Комплексний та мобільний характер сучасного туризму сформував попит на безпечне та комфортне для життя і здоров'я середовище, здатне забезпечити всі необхідні умови для реалізації громадянами права на відпочинок та свободу пересування.

Загальна кількість обслугованих туристів туроператорами та турагентами Хмельницької обл. у 2015 р. становила 25 476 осіб, що на 4,2% більше, ніж у 2013 р. Виявлена тенденція є особливо позитивною на фоні скорочення кількості обслугованих туристів в Україні на 41,5%. Переважно це спричинено зростанням чисельності обслугованих громадян України фізичними особами підприємцями. Спостерігається тенденція до нарощення кількості громадян країни, що подорожують у її межах. Варто врахувати, що внутрішні туристи здійснюють ще і самодіяльні туристичні подорожі, які не потребують звернень за послугами до туристичних операторів і агентів.

Питома вага туристів та екскурсантів, обслугованих туроператорами та турагентами Хмельницької обл., які є юридичними особами, становила у 2015 р. 0,9% аналогічного показника в Україні. Відповідна питома вага щодо фізичних осіб-підприємців була помітно більшою – 7,4%, що є наслідком зростання загальної кількості і активності даної категорії господарюючих суб'єктів у галузі туризму області.

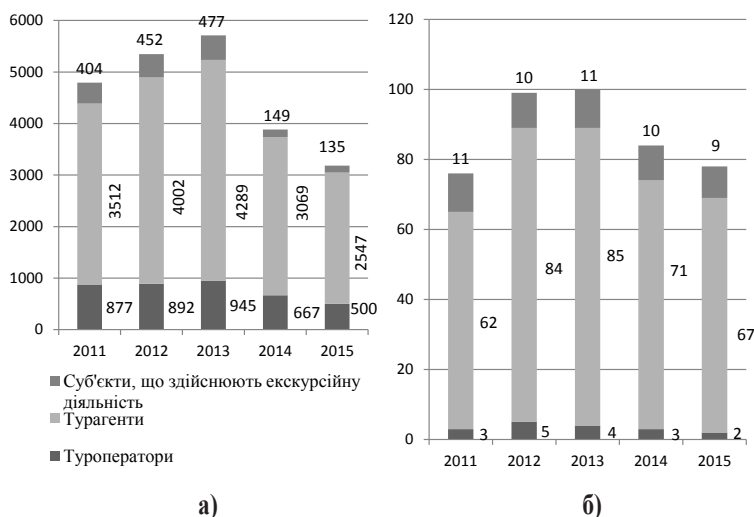

Рис. 1. Кількість суб'єктів туристичної діяльності в Україні (а) та Хмельницькій області (б)

Джерело: побудовано автором на основі [3; 4; 5; 6; 7]

Таблиця 1

Кількість туристів та екскурсантів, обслугованих туроператорами та турагентами Хмельницької області, осіб

Показники	2013	2014	2015	2013	2014	2015
	Юридичні особи			Фізичні особи-підприємці		
Кількість обслугованих туристів	13 918	105 89	11 130	10 484	8 438	14 296
У тому числі:						
громадян України	13 918	10 589	11 130	10 460	8 438	14 296
у тому числі подорожуючих в межах території України	5 261	2 773	2 858	4 151	3 881	7 331
у тому числі подорожуючих за кордоном	8 657	7 816	8 272	6 309	4 557	6 965
громадян інших країн	–	–	–	24	–	–
Кількість обслугованих екскурсантів	8 158	6 482	5 823	9 564	6 633	5 256
з них іноземні громадяни	–	–	–	22	–	8

Примітка: для фізичних осіб-підприємців обслуговування здійснюють турагенти.

Джерело: згруповано автором за даними [3; 4; 5; 6; 7]

Кількість реалізованих на Хмельниччині туристичних путівок туроператорами у 2015 р. становила усього 272, тоді як у 2013 р. – 6 009. Активність турагентів з реалізації туристичних путівок різко зростала за аналізований період: стосовно юридичних осіб – ця кількість збільшилась у 2,4 раза, а стосовно фізичних осіб-підприємців – у 1,1 раза. Така розбіжність між юридичними і фізичними особами-підприємцями регіону свідчить про зростання рівня довіри споживачів до туристичних агентів і запровадження цими суб'єктами підприємницької діяльності цінової політики лояльності. Потрібно враховувати також уміння фізичних осіб підприємців швидше пристосовуватись до змін ринкової кон'юнктури, яка різко переорієнтувала туризм у напрямку розвитку національного його сегменту. За даними офіційної статистики, у 2015 р. туроператорами області реалізовано усі путівки виключно іншим організаціям; тур агентами – виключно громадянам України для виїзду за кордон (без країн СНД) та для подорожей в межах нашої країни.

Подолання вказаних негативних тенденцій, створення системних та комплексних передумов для сталого розвитку туризму регіону має стати одним з пріоритетних напрямів забезпечення сталого розвитку області в цілому та суттєвою складовою у вирішенні питань підвищення якості життя населення.

У червні 2015 р. місцеві бюджети Хмельниччини поповнилися на 46 тис. грн. туристичного збору. Попереднього року за цей період було сплачено 28 тис. грн збору, що засвідчує активізацію мандрівок по області. Загалом, за даними фіскальної служби, за перше півріччя 2015 р. місцеві бюджети регіону отримали 329 тис. грн туристичного збору. За умови розвитку належної інфраструктури ця сума може значно збільшитись [10].

Туристична сфера виконує значну соціальну функцію на регіональному рівні, оскільки сприяє зайнятості населення. У Хмельницькій області з 2011 до 2013 р. середньооблікова кількість штатних працівників суб'єктів туристичної діяльності стабільно зростала як на підприємствах, що є юридичними особами, та і на тих, що є фізичними особами-підприєм-

цями, після чого динаміка змінилась на протилежну. В Україні ж скорочення цих показників почалось уже з 2012 р. (див. табл. 2).

Середньооблікові кількості штатних працівників суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність, в Україні та регіоні є незначними та мають тенденцію до спадання за аналізований період. На жаль, екскурсійні послуги у галузі продовжують надавати працівники, які працюють у «тіні», що не покращує картину зайнятості населення та не сприяє поповненню місцевих бюджетів. За зростаючої динаміки залучення до лав штатних працівників спеціалістів віком до 30 років в країні, на Хмельниччині їх ставало все менше.

Світовий досвід показує, що розвитку туризму сприяє залучення до діяльності підприємств галузі працівників з відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем (див. рис. 2) [1; 2].

В Україні питома вага дипломованих фахівців у галузі туризму серед штатних працівників туристичних підприємств обох видів поступово зростала за 2011–2013 рр. і припинила зростати, залишаючись приблизно однаковою до 2015 р. (близько 50%). Водночас у Хмельницькій області цей показник для туристичних підприємств, що є юридичними особами, зріс лише у 2013 р., досягнувши у 2015 р. свого мінімального

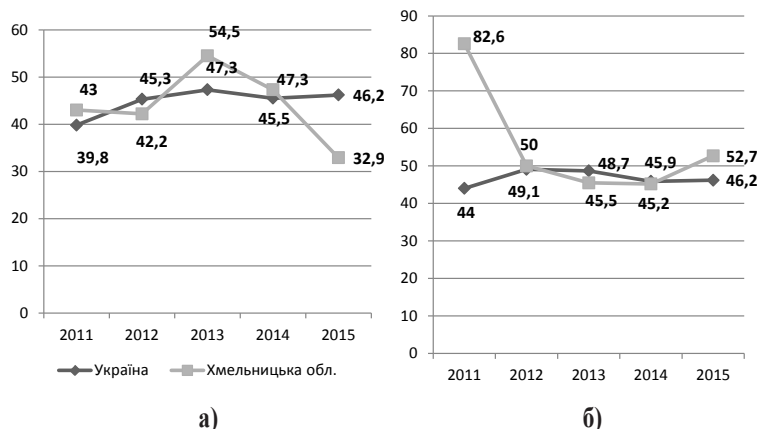

Рис. 2. Частка штатних працівників з вищою або середньою спеціальною освітою в галузі туризму, підприємств, які є юридичними особами (а), та фізичних осіб-підприємців (б) туристичної галузі

Джерело: побудовано автором на основі [3; 4; 5; 6; 7]

Таблиця 2

Середньооблікова кількість штатних працівників суб'єктів туристичної діяльності, осіб

Показники		2013	2014	2015	2013	2014	2015
		Юридичні особи			Фізичні особи-підприємці		
Україна							
Усього		12 517	9 834	8 086	2 832	1 679	1 502
з них	мають вищу або середню спеціальну освіту в галузі туризму	5 923	4 475	3 735	1 380	771	694
	жінки	8 430	7 067	5 835			
	особи до 30 років	4 202	6 462	2 517			
Із загальної кількості – середньооблікова кількість штатних працівників суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність		512	171	156	456	70	64
Хмельницька обл.							
Усього		112	91	85	77	62	55
з них	мають вищу або середню спеціальну освіту в галузі туризму	61	43	28	35	28	29
	жінки	59	45	51			
	особи до 30 років	31	35	24			
Із загальної кількості – середньооблікова кількість штатних працівників суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність		7	7	7	7	6	5

Джерело: побудовано автором на основі [3; 4; 5; 6; 7]

значення (1/3). Для фізичних осіб-підприємців галузі на регіональному рівні 2015 р. став переламним: частка штатних працівників з вищою або середньою спеціальною освітою в галузі туризму перевищила половину.

Потрібно акцентувати увагу на тому, що органи місцевого самоврядування на Хмельниччині приділяють увагу підготовці фахівців для галузі з урахуванням вимог бізнесу. Зокрема, у м. Кам'янець-Подільському у процесі розробки «Комплексної програми розвитку туризму на 2005–2015 рр.» було враховано, що без належної уваги до питань кадрового забезпечення туристичної діяльності, підготовки та перепідготовки спеціалістів успішний розвиток індустрії туризму неможливий. Протягом 2015–2016 рр. у скрутний для туристичного міжгалузевого комплексу України час м. Кам'янець-Подільський проводить послідовну регіональну політику щодо утримання статусу «Туристичної перлини Поділля» та може пишатися стійким збільшенням чисельності туристів.

Для відновлення та покращення результатів діяльності суб'єктів господарювання туризму в країні в цілому потрібно акцентувати увагу на важливості його регіонального розвитку.

Висновки. Тоді як для багатьох країн туризм є «локомотивом» економічного зростання, виконуючи роль основного продуцента валового внутрішнього продукту, забезпечуючи їх сталий розвиток, у нашій країні він досі не сприймається як повноправна галузь економіки, що може стати джерелом значного доходу.

Поділля, зокрема Хмельницька область, є одним із найбільш привабливих регіонів України з точки зору туристичного освоєння. Сюди тяжіють суб'єкти господарювання туристичної сфери. Як показало проведене дослідження, регіон переорієнтовується на затребувані за нових умов види туризму, зокрема, на внутрішній. У цьому напрямі більшу активність виявляють фізичні особи-підприємці, одним з принципів діяльності яких стає підвищення якості кадрового забезпечення. Реалізація регіональних програм розвитку туризму сприяє підвищенню ефективності діяльності суб'єктів господарювання туристичного міжгалузевого комплексу. Прикладом послідовності дій місцевої влади у цьому напрямі є Хмельницька область, зокрема місто Кам'янець-Подільський.

У цілому туристичні підприємства, маючи на регіональному рівні низка здобутків, втратили «левову» їх частку після втягування України у військовий конфлікт. Для подолання негативних тенденцій їх діяльності важливими є два аспекти: покращення місцевого туристичного потенціалу і посилення маркетингового компонента туризму у економіці областей.

Література:

1. Абрамов В. Туризм і місто: аналіз проблем, тенденцій та моделювання розвитку: [монографія] / В. Абрамов; за ред. І. Писаревського. – Х.: ХНАМГ, 2012. – 208 с.

2. Драпушко Р. Туристичний потенціал України: стан, проблеми та перспективи розвитку / Р. Драпушко. – К.: Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи, 2007. – 152 с.
3. Туристична діяльність в Україні у 2011 році: стат. бюлетень / за ред. І. Калачова. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 76 с.
4. Туристична діяльність в Україні у 2012 році: стат. бюлетень / за ред. І. Калачова. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 272 с.
5. Туристична діяльність в Україні у 2013 році: стат. бюлетень / за ред. І. Калачова. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 272 с.
6. Туристична діяльність в Україні у 2014 році: стат. бюлетень / за ред. О. Карамзіна. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 76 с.
7. Туристична діяльність в Україні у 2015 році: стат. бюлетень / за ред. О. Карамзіна. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 76 с.
8. Михайличенко Г. Інноваційний розвиток туризму: [монографія] / Г. Михайличенко. – К.: КНТЕУ, 2012. – 607 с.
9. Офіційний веб-сайт Хмельницької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://adm.km.ua>.
10. Сайт газети «Новини Хмельницького «Є» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ye.ua/news/news_20943.html.

Буторина В.Б. Современные тенденции деятельности предприятий туристической сферы Украины и Хмельницкой области

Аннотация. В статье проанализированы тенденции деятельности предприятий туристической сферы Украины и Хмельницкой области. Раскрыто значение туристического потенциала региона для повышения эффективности ведения бизнеса. Определены аспекты развития туризма на региональном уровне на примере Хмельницкой области.

Ключевые слова: туризм, предприятие, межотраслевой комплекс, кадровое обеспечение, туристический оператор, туристический агент, экскурсионная деятельность, региональная программа развития, турист, экскурсант.

Butorina V.B. Modern trends of activity of tourism enterprises in Ukraine and Khmelnytskyi region

Summary. The article analyzes the trends of activity of tourism companies and enterprises in Ukraine and Khmelnytskyi region. Also revealed the value of the tourism potential of the region for increasing business efficiency. Determined the aspects of tourism development at the regional level by the example of Khmelnytskyi region.

Keywords: tourism, enterprise, intersectorial complex, personnel support, tour operator, travel agent, excursion activity, regional development program, tourist, excursionist.